

Azize Yiğit

<https://orcid.org/0000-0002-1133-6365>

Assistant Principal, Şehit Şeyhmus Karakut Secondary School, Turkey, azize.emre.21.e@gmail.com

Özgür Yiğit

<https://orcid.org/0000-0002-3865-7177>

Principal, Süleyman Nazif Secondary School, Turkey, yigit2121@hotmail.com

Şeref Gökmar

<https://orcid.org/0009-0004-5245-8766>

Teacher, İstiklal Primary School, Turkey, 1881kaan2011@gmail.com

Cemal Tekin

<https://orcid.org/0000-0003-0759-7674>

Principal, Kayapınar primary school, Turkey, cemal5779@gmail.com

Yakup Karaman

<https://orcid.org/0000-0002-2282-8891>

Teacher, Meydan Şehit Asteğmen Mehmet Bozkuş İmam Hatip Secondary School, Turkey, yakupkaraman2144@gmail.com

Yoldaş Daşkın

<https://orcid.org/0000-0003-3222-5522>

Assistant Principal, Yüksek Secondary School, Turkey, daskinyoldas@gmail.com

Mustafa Avcı

<https://orcid.org/0009-0007-6518-9595>

Principal, Durmuş Ali Toksoy School, Turkey, m_avci11@windowslive.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Yiğit, A., Yiğit, Ö., Gökmar, Ş., Tekin, C., Karaman, Y., Daşkın, Y. ve Avcı, M., (2023). 28 Şubat Postmodern Darbe Süreci ve Etkilerinin Değerlendirilmesi, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (6), 2139-2157.

28 Şubat Postmodern Darbe Süreci ve Etkilerinin Değerlendirilmesi

Öz

Yapılan bu araştırmanın amacı; 28 Şubat postmodern darbe süreci ve etkilerinin değerlendirilmesidir. Cumhuriyet bakımından yeterli ilerlemeye ulaşamamış ülkelerde sivil ve askeri bölümlerde kesin bir çizgi çizilemediği gibi bazı zaman dilimlerinde askeri kanadın politikaya dâhil olmaktan geri durmadığı hususlar mevcuttur. Bu durumla ilişkili olarak, demokratik milletlerde muhtıra, müdahale ve askeri darbe vb. hadiselerin görülme olasılığı çok düşükken; demokratik açıdan gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ise siyaset ve politikaya askeri kanadın darbe veya dolaylı müdahale şeklinde hareketleri fazlasıyla görülür. Askeri her darbenin veya müdahalenin kendine has özellikleri olsa da 28 Şubat Post-modern Darbesi evvel hareketlerden farklı şekilde görülür. Diğer

askeri müdahalelerde, askerin doğrudan payı apaçık belli olsa da, 28 Şubat askeri müdahalesi süreci'nde askerin doğrudan ön planda olmasından ziyade, sivil ve medya toplum kuruluşlarıyla birlikte, siyaset ve politikaya dâhil olup müdahale ettiği belirtilmektedir. Yakın Türk siyaset tarihi'nde yaşanmış olan darbelerin ortak noktası ansızın gelişip yaşanmalarıdır. Fakat 28 Şubat Post-Modern Darbesi kendi başına bir süreçten meydana gelmektedir. 28 Şubat askeri müdahalesi ile birlikte askeri bölüm, sivil halk üstünde öncesine göre çok fazla güç ve baskı kurmuştur.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, Demokratik, Muhtıra, Post-modern, Darbe

28 February Postmodern Coup Process and Evaluation of Its Effects

Abstract

The aim of this research is to evaluate the 28 February postmodern coup process and its effects. In countries that have not reached sufficient progress in terms of republic, there is no clear line between civilian and military departments, and in some time periods, there are issues where the military wing does not refrain from being involved in politics. In relation to this situation, while the likelihood of memorandum, intervention and military coups etc. is very low in democratic nations, in democratically underdeveloped or developing countries, the military wing's actions in the form of coup or indirect intervention in politics and politics are very common. Although each military coup or intervention has its own characteristics, the 28 February Post-modern Coup is seen differently from the previous movements. Although the direct share of the military in other military interventions is obvious, it is stated that in the 28 February military intervention process, rather than the military being directly at the forefront, it is stated that the military intervened in politics and politics together with civilian and media society organisations. The common point of the coups experienced in the recent Turkish political history is their sudden development and occurrence. However, the 28 February Post-Modern Coup consists of a process of its own. With the 28 February military intervention, the military department has established more power and pressure on the civilian population than before.

Keywords: 28 February, Democratic, Memorandum, Post-modern, Coup

Giriş

Geçmiş tarihten günümüze baktığımızda bilhassa demokrasi anlayışı yerleşmemiş ülkelerde, sivil ve asker bağları tansiyonu yüksek bir nitelikte olmuştur. Elinde silahı olan askeri kanat, kendilerini sistemin ve devletin koruyucusu olarak kabul ettikleri için, otoriteyi tamamen sivil politikacılara bırakmamışlardır (Kışlalı, 2003). Çağdaş ve demokratik milletlerde sivil ve askerler arasında çizgileri kesin, kurumsal olarak da kesin bir şekilde çizilmiş fark mevcutken, demokratik açıdan yeterince gelişme göstermeyen milletlerde bu husus sivil ve askerlerin iç içte olduğu karmakarışık bir sistem ortaya çıkarmıştır. Batı'da askeri müdahalesi ve darbe tarzında hadiseler görülmezken, tam aksini yaşayıp ve demokrasi imtihanını başarılı şekilde geçemeyen, gelişmemiş veya gelişmekte olan milletlerde daima askeri darbe havadisleri görülür. "Türk Siyasi Tarihine" de baktığımızda mazisi eski olan

askeri darbe kültürü, Türk devletlerinin demokratik açıdan tarihsel ilerleyişine mani olmuştur. Tarihsel açıdan ele alındığında, Orta Asya'da hayatını sürdüren, İslamiyet öncesinde de bulunan Türk devletlerinde ordu-asker daima mühim bir kuvvet ve cemiyet biçiminde var olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ve Anadolu Selçuklu Devletinde ordunun sistemli olmasından ötürü önemi yüksek fetihler gerçekleştirip, büyük topraklar elde etmişlerdir. Fakat askeriyenin kuvveti padişahların üstünde bir baskı niteliği taşımıştır. İstediklerinde hükümdar, padişah, sultan değiştirebilecek bir noktaya ve kuvvete ulaşmışlardır (Çandar, 2001). Türk siyasi tarihinde görülen askeri darbelerin çıkış noktası ordunun etkisi ve kuvveti, devletin koruyucusu kimliğinde olması ile ifade edilmeye çalışılmışsa da bazen hırs, koltuk mücadelesi, kişisel çıkar vb. nedenler ile de sivil siyasete dâhil olunup müdahalede bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'ni dağıtan nedenlerin en başında askerlerin askerlik vazifesinden çok, yönetime ve siyasete yapmış oldukları hareketler vardır. Osmanlı Devleti'nde ordunun artık devlete karşı çıkabilecek düzeye geldiği görülmektedir. Bunda ötürü II. Mahmut, Osmanlı Devleti'nin en mühim kuvveti sayılan Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırıp köklü bir karar almıştır. Gazali'nin deyişine baktığımızda; memleket halinin iyi olmadığı durumlarda ordu kime bağlıysa halife de o olur" ifadesiyle sivil politikacıların asker desteği sağlamadan iktidarda olabilmelerinin kolay olmayacağını belirtmektedir (Söğütü, 2000).

Erken cumhuriyet devri İsmet İnönü ve Mustafa Kemal dönemlerinde, sivil ve askeri politika arasında en ufak bir sürtüşme söz konusu olmamıştır. Asker sivil politikacılar arasındaki tansiyonlu süreçler çok partili demokratik sistemle beraber sürmüştür. Askeri ilk darbe de DP iktidarının kuruluşundan on sene sonra 1960 senesinde olmuştur. Askeri darbeleri sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alınırsa her askeri darbenin bir sonraki askeri harekete kaynak oluşturduğu ifade edilebilir. Nitekim 1960 askeri müdahalesi sonrasında yapılmış olan 1961 Anayasası'nın oldukça özgürlükçü olması sebebiyle, sol akımları kuvvetlendirdiği tenkitleriyle 1971 Muhtırasına neden olduğu savunulmaktadır. 1971 Muhtırasıyla gerçekleştirilen müdahalenin ülke içinde sağ-sol kavgalarına mani olamaması ise 1980 askeri darbesine neden olduğu ifade edilebilir. Bütün bunlardan yola çıkarak aşağıda alt başlıklar şeklinde 28 Şubat askeri müdahalesi hakkında genel bilgiler verilir devamındaki başlıklarda ise 28 Şubat askeri müdahalenin neticeleri ile alakalı genel değerlendirme yapılarak bilgiler düzenlenmeye çalışılmıştır.

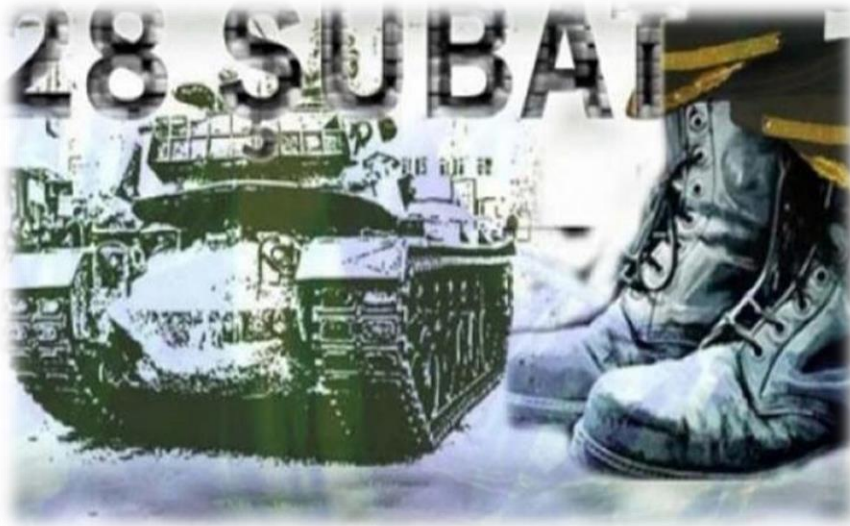
2. 28 Şubat Askeri Müdahale Süreci

2.1. 28 Şubat Askeri Müdahalesi

28 Şubat askeri müdahalesi darbesi, Post-modern Darbe ifadesiyle de adlandırılan ve ülkemizde gerçekleşmiş darbeler içerisinde kendisine özgü birçok unsurları bulunan bir

darbedir. Bu darbenin gerçek zararları řu an bile gerektiği kadar konuşulmamış, halkın üzerinde oluşturduğu psikolojik tesirler giderilememiş, ÷lkemiz üzerinde oluşturduğu etkiler kesin bir şekilde netleştirilememiştir. Türkiye'yi komşularıyla, toplumu da devlet ile dūřman eden darbe, tesirlerini yalnızca ÷lkemizin politik havasının değişmesi ÷stünde değil, tamamen toplum üzerinde de belli etmiş ve toplumsal yapıyı değişime uğratmıştır. Önceki darbelere kıyasla şiddet unsurlarını fazlaca barındırmaması olumsuz neticeler oluşturduğu hakikatini değiştirmemesine karşın, şiddet unsurunun azlığının sebebini soğuk savaşın bitiminden sonra, dñnyada değişmiş olan siyasi atmosfer ile ifade etmek mümkündür. 28 şubat askeri müdahalesinin Türkiye'ye vermiş olduğu reel zarar hala gerektiği ölçüde anlaşılmamıştır (Yılmaz, 2012, s. 237). 28 şubat askeri müdahalesi 1997 da gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulundan çıkan karar ile darbe sürecinin başlamış olduğu düşün÷lmüř olsa da, darbenin asıl köklerinin 1950 senesinde ve DP'nin iktidara geçmesinde bulunabilir. Türk Silahlı Kuvvetleri yobazlığa karşı her zaman hazır olmuş, iktidarda bulunan partileri, tehdit olarak kabul ettiği bu tehlikeye karşıtlık üzerinden programlamıştır. 28 şubat da ise doğrudan bir hareketle istekler onaylandırılmaya zorlanmıştır. 28 şubat askeri müdahalesi kararları birtakım olguları hedef almasına karşın, toplumun ve medyanın odak noktası irtica ÷stünde olmuş, bu sebeple darbenin yoğunlaştığı tek olgunun irtica olduğu yönünde bir düşünce oluşmuştur (Öcal, 2009, s. 15).

Resim 1. 28 şubat askeri müdahale Post-modern Darbe

28 şubat askeri müdahalesiyle beraber yaşanmış olunanlar ÷lkemizde medyanın gerçeğliğini önemli ölçüde bitirmiş, politikadaki önemi yüksek akımlardan İslamcılık akımını radikal bir biçimde evirmiş, tarihte benzeri olmayan politik gruplar oluşturmuştur. 28 şubat'ın oluşturduğu ekonomik kriz ÷lkemizi felakete sür÷klemiş fakat bu krizden yeniden yapılanma ile çıkılmıştır. 28 şubat ile beraber siyaset ve ithal ikameci aydın önemli kayıplar vermiş, bu durum da orta vadede ÷lkemizin yerli olanaklarının önünün açılmasını sağlamıştır. Darbenin

eğitime vermiş olduğu zarar ise hala giderilememiş, tesirleri günümüzde dahi oldukça ağır bir biçimde hissedilmeye devam etmiştir. 28 Şubat ile beraber devlet elitlerine evirilen eski politika elitleri orta vadede bütünüyle temizlenmiş, politikanın sivilleşmesi için gerekli toplumsal enerji ve cesaret bu sayede birikerek, bürokratik vesayetın politika karşısında mağlubiyetinin hazırlayıcısı olmuştur. Bütün bu yönleriyle tekrardan ve düzenli bir biçimde incelenmesi gereken 28 Şubat, önceki darbelerden daha şiddetsiz, fakat diğer tüm darbelerin toplamından daha etkisi olan, daha dönüştürücü ve neticeleri itibariyle de daha fazla yaratıcı politik kültür oluşturmuştur (Yılmaz, 2012, s. 237). Toplumda bütün sınıflar üstünde önemli tesirler oluşturan, oluşan yeni siyasi hava karşısında kitlelerin değişik biçimlerde konumlanmasına sebebiyet veren, ülkemize farklı yönlerden büyük zararlar veren, toplum psikolojisinde derin izler oluşturan korkunç bir zaman dilimidir. Özellikle siyasi ve iktisadi zararlar göz önünde bulundurulduğunda 28 Şubat'ın oluşturmuş olduğu büyük etkiler daha iyi izlenebilmektedir. Darbenin suçluları tarafından demokrasiyi yeni baştan inşa etmek, zarar görmüş olan demokrasiyi yeniden olması gerekli biçime getirmek şeklinde belirtilmiştir (Kongar, 2000). Failleri, darbeyi "Postmodern" ifadesiyle adlandırmaktadır; bilindik darbe fiilleri oluşmamış, şiddet meydana gelmemiş, tamamen politik alana müdahil olmayla neticelenmiştir. Bazı kesimlerce darbeyi engelleyen bir hareket şeklinde bile ifade edilmektedir. İleride olması beklenen bir darbeye bu şekilde bir önlemlle engel olunmuştur, bu sebeple bazılarınca sivil darbe biçiminde isimlendirilmelidir. Toplum, ordu ve medya gerıcilik tehlikesine karşı birleşip, iktidara isyan etmiş ve yönetim değişikliğinin olmasını sağlamıştır. Bir kesim ise 28 Şubat'ı darbe olarak nitelendirmemektedir. Bunun gerekçesini anayasanın değiştirilmiş olmaması, meclisin kapatılmış olmaması, birkaç siyasi parti dışında parti kapatılmaması ile belirtmektedirler (Acar, 2012).

2.2. 28 Şubat Askeri Müdahale Öncesi Gelişmeler

12 Eylül 1980 darbesini yaşamış olan ülkemizde, askeri idarenin son bulup sivil yönetime geçilmesiyle beraber, "sağ-sol çatışmaları" yerini, "Türk-Kürt", "Laik-Anti Laik", "Sünni-Alevi" gibi çatışmalara bırakmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle dondurulan bu problemler, 1990'lı senelerde "Terörle mücadele, Kürt sorunu, faili meçhul cinayet, politik İslam, kökten dincilik", (Erman, 2011, s. 129) alevi sorunu" vb. tartışmalara sebep olmuştur. (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2012, s. 939). Süleyman Demirel önderliğinde 20 Ekim 1991 tarihinde yapılmış olan genel seçimlerde DYP 178 milletvekili çıkararak 1. parti olmuştur ve bu seçim sonrasında SHP, ANAP, RP ve DSP meclise girmeye hak kazanmıştır. RP'si bu seçimde kırk milletvekili çıkartmayı başarmıştır. Bu seçim neticesinde ANAP önceki seçimlere kıyasla güç kaybetmiş, darbe sonrası geçiş hükümetinin son bulduğu, siyasi yasakların kalkmış olduğu bir dönem olması bakımından oldukça mühim hadiselerin yaşanmış olduğu ANAP

Dönemi, yapılmış olan bu seçimler sonunda 8 senelik iktidarını kaybetmiştir (Birand ve Yıldız, Reyhan 2012).

Resim 2. 28 Şubat askeri müdahalede ordunun halka karışması

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu'nun 24 Ocak 1993 de katli ve bunun, İBDA-C tarafından üstlenilmesiyle, Mumcu'nun cenaze merasiminde “Kahrolsun Şeriat, Türkiye İnan olmayacak” biçiminde atılan sloganların neticesinde ülke genelinde, “Laik/Anti-laik” zıtlaşmasını daha da derinleşmesine sebep olmuştur. 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın beş ülkede 12 günlük Orta Asya gezisi sonrası 17 Nisan 1993'te ansızın ölmesinin (Öcal, 2009, s. 15) akabinde TBMM'de 16 Mayıs 1993'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin üçüncü turunda 244 oy alan Demirel, 9. Cumhurbaşkanı olmaya hak kazanmıştır. Sonrasında Tansu Çiller, DYP Genel Başkanı seçilmiş ve Başbakan Çiller önderliğinde 1'inci Çiller Hükümeti, olarak bilinen 50'nci Hükümeti, 25 Haziran 1993'te kurulmuştur (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2012).

50'nci Hükümet'in kurulmasının hemen sonrasında, 2 Temmuz 1993'te Sivas Olayları yaşanmıştır. Sivas'ta Pir Sultan Abdal Kültür Derneği aracılığıyla 1-4 Temmuz 1993 tarihleri arasında yapılan 4'üncü Pir Sultan Abdal Kültür Şenlikleri'ne Aziz Nesin'in çağırılması ve burada yapmış olduğu konuşma sonrasında Aziz Nesin'i protesto amaçlı fitili yakılan olaylarda, etkinlikler için Sivas'a gelmiş olan şair ve yazarların konakladığı “Madımak Oteli” önünde sloganlar atılmış, Cuma namazından çıkan cemaatin de tahrik edilmesiyle Madımak Oteli ateşe verilmiş, çıkmış olan yangında, otelde konaklayan 35 gazeteci ve sanatçı vefat etmiştir; aynı zamanda onlarca kişide yaralanmıştır. Bu hadiselerden sonra Bazı kesimlerce Müslümanların şeriatı getireceğine ilişkin büyük bir kaygı oluşmuştur (Robins, 2014, s. 529). Gerçekleşen bu hadiseler, topluma dinci kesimlerin planladığı, gerici bir ayaklanma şeklinde sunulmuştur. Sünni-Alevi sorununu pekiştiren Sivas Olayları, bazılarının göre 28 Şubat askeri müdahale

sürecinin bir unsuru kabul edilmiştir. Sivas Olayları'nın meydana gelmesinden üç gün sonra, 5 Temmuz 1993'te, Başbağlar Olayı gerçekleşmiştir. Bu hadisede, Erzincan'ın ilçelerinden Kemaliye bağlı Başbağlar köyünde 33 yurttaşımız öldürüldü. Başbağlar Hadisesi, Türkiye'de Alevi-Sünni çatışması oluşturma amaçlı planlanmış bir hareket şeklinde kabul görmüştür (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2012, s. 943). Bu seçimlerde Refah Partisi 158 milletvekili çıkarmayı başardı. Büyük Birlik Partisi ile ittifak yapıp seçime katılan Anavatan Partisi, almış olduğu % 19.65 oyla ikinci sırada yer buldu. 3 Mart 1996 tarihinde ise ANAP ve DYP arasında ANAYOL hükümeti kuruldu. TOFAŞ ihalesi, Örtülü Ödenek kavgası, TEDAŞ dosyası bu koalisyon hükümetin yumuşak karnıydı. 24 Nisan 1996 tarihinde Refah Partisi'nin Meclis Genel Kuruluna sunduğu TEDAŞ Soruşturma Önergesi ile ilgili oylamada, yaklaşık otuz ANAP milletvekilinin muhalefetin yanında olması, DYP ve ANAP birlikteliğinin sonunu getirdi. 14 Mayıs 1996 da Anayasa Mahkemesi'nin kararı ve bu gerekçeli kararın Resmi Gazete 'de yayınlanması sonrasında çaresi kalmayan Mesut Yılmaz, istifasını Çankaya Köşkü'ne sunmuştur. Yaşanan bütün bu olaylar sonrasında 19 Haziran 1996 tarihinde Tansu Çiller hakkındaki Refah Partisi'nin teklif ettiği örtülü ödenekle alakalı meclis soruşturması önergesi Refah Partisi'nin ve DYP'nin oylarıyla (246'ya karşı 259) kabul edilmedi. Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, DYP ile hükümet kurma olasılığına karşılık örtülü ödenek dosyasının ertelenmesini kabul etmek zorunda kaldı. 28 Haziran 1996 tarihinde ise, Tansu Çiller'in Yüce Divan korkusu ve Necmettin Erbakan'ın meşruiyet endişesiyle harmanlanmış olan REFAHYOL koalisyonu kuruldu ve Refah Partisi Necmettin Erbakan başbakanlık makamına getirildi (Tayyar, 2009, s. 9-19). 8 Temmuz 1996 da Mecliste yapılmış olan itimat oylaması neticesinde (Gülmez, 2014, s. 81). Türkiye Cumhuriyeti, 54. Hükümeti kuruldu. Meydana gelen gelişmeler sonucunda Refah Partisi'nin, DYP ile beraber ilk defa Türkiye Siyasi Tarihinde iktidara gelmiş olması, Refah Partisi haricindeki halkın bazı kesimlerince, Siyasal İslam'ın Yükselişi şeklinde kabul edilmiş ve Laik Cumhuriyet yönetiminin, şeriat yahut askeri yönetim ikilemine maruz bırakıldığı biçiminde ele alınmıştır (Gülmez, 2010, s. 81). 11 Temmuz 1996 tarihinde Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı Başbakan Necmettin Erbakan'ı tebrik amaçlı ziyarete gidip, 24 Temmuz 1996'da da Genelkurmay'da iç ve dış güvenlik problemleri üzerine bilgilendirmelerde bulundular. Bu brifing medyada ise genel anlamda "Genelkurmay'ın irtica ikazı şeklinde lanse edilmiştir (Tayyar, 2009, s. 22). 1-4 Ağustos 1996 tarihlerinde gerçekleştirilmiş olan Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantısı ve iktidarın bu toplantıdaki ihraç kararları ile alakalı duruşu, askeriye ile hükümet arasındaki önemli ilk ters düşmeye sebebiyet vermiştir (Tayyar, 2009, s. 22). Yüksek Askeri Şura toplantısında İrticai Eylemlere katılmalarından ötürü bazı çalışanlar ihraç edilmiştir (Gökçe, 2013, s. 226). YAŞ sonrasında 5 Ağustos tarihinde Başbakanlık Konutu'nda düzenlenen yemek

organizasyonunda misafirlere meyve suyu ikram edilmesi akabinde Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, garsondan rakı isteyip hükümeti içki testinden geçirmeye çalışmıştır. Güven Erkaya'nın bu hareketini Genelkurmay Başkanı takdir etmiştir (Özcan, 2010, s. 21-22). 7 Ağustos tarihinde Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı Kemal Gürüz, bütün rektörleri Ankara'ya çağırdı. Rektörler ve Kemal Gürüz Anıtkabir'e çelenk bıraktıktan sonra cumhuriyetin temel özelliklerini korumak üzere yemin edip laikliğin karşısında duranlarla mücadele edeceklerini ifade ettiler (Tayyar, 2009, s. 24). Necmettin Erbakan'ın 10 Ağustos 1996 tarihinde çıkmış olduğu Pakistan, Singapur, İran, Endonezya ve Malezya seyahati sonrasında 5 Ekim tarihinde de Nijerya, Mısır ve Libya seyahati bazı kesimlerce Resmi dış siyasetin ters yüz edilmesi, şeklinde yorum aldı; ve Amerika ile İsrail ülkeleri Refah Partisi'nin karşısında durmaya başladı (Tayyar, 2009, s. 29). Başbakan Necmettin Erbakan'ın uluslararası kara listede bulunan Libya Seyahati, dış ülkelerde de büyük ses getirdi (Gülmez, 2014, s. 111-115). Bilhassa ABD ve İsrail bu durumdan çok rahatsızdı. Kaddafi'nin Erbakan ile görüşmesi esnasındaki saygısızlıkları ve söylemleri iç politikada tartışmalara yol açtı. Muhalefet lideri Mesut Yılmaz: *Asker, başbakanın Libya seyahatinden çok rahatsız oldu* ifadesinde bulundu. 9 Ekim 1996 tarihinde Genelkurmay karargâhında Genel Kurmay Başkanı'nı ziyarete giden Tansu Çiller ise şu açıklamada bulundu: *Başbakan'ın Libya ziyareti yanlış* (Tayyar, 2009, s. 36-37).

10 Aralık 1996 tarihinde gerçekleştirilen 2. YAŞ Toplantısı neticesinde 58'i irticai eylemlere dâhil olduğu sebebiyle toplam 69 subayın orduyla ilişkisi kesildi ve ihraç kararlarındaki bu yükseliş, askerin hükümete karşı üstünlük şovuna benzetildi (Tayyar, 2009, s. 42-43). 11 Aralık 1996 tarihinde ise TÜSİAD'ın Atina'da düzenlediği Türk Yunan İşadamları Konseyi Toplantısı gerçekleşti ve bu toplantıya DİSK, Türk-İş, TOBB üyeleri, TESK, Dinç Bilgin ve Aydın Doğan gibi medya patronlarının yanında Güven Erkaya'nın da katıldığı belirtildi. Bu toplantı sonrasında Ertuğrul Özkök 22 Aralık 1996 da Hürriyet gazetesinde Bu kez meseleyi silahsız kuvvetler halletsin yazısı manşetten yayınlandı (Tayyar, 2009, s. 44-45). 9 Ocak 1997 da ise Başbakanlık Kriz Yönetimi Merkezi Yönetmeliği çıkarıldı. Bu yönetmeliğe göre MGK Genel Sekreterine ülkedeki ekonomik batıştan, kaya düşmesine, nükleer kazalara, terör faaliyetlerine kadar uzanan, bir takım kriz esnasında Başbakan ile eşit makamda icraî güçler sağlandı ve bu doğrultuda OHAL olarak kabul edilecek biçimde, bütün il ve ilçelerde Kriz Merkezleri oluşturulmasına olanak sağlandı (Reklamlarla 28 Şubat Raporu, 201, s. 16). 11 Ocak 1997 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e Genelkurmay karargâhında brifing verildi ve 55 ayrı dosya sunuldu. Bu bilgilendirmeler sırasında irticai eylemlerden söz edildi ve şu ileti aktarıldı (Tayyar, 2009, s. 48-49). İktidar irticacılara cesaret vermektedir, engel olunmazsa cumhuriyetin temel özellikleri zarar görecektir. Türk Silahlı

Kuvvetleri olarak buna izin vermemiz söz konusu değildir. Bu gözdağını ortadan kaldırmak için her şekil yolu kullanırız. Aynı zamanda bu brifingde irtica ile mücadele için Batı Çalışma Grubunun oluşturulduğu duyurusunda bulunulmuş, irticai eylemlerinde bir bölücülük faaliyeti olup ve birincil iç tehdit vaziyetine gelmiş olduğu belirtilmiş ve MASK'te (Çelik, 2008, s. 295-296) ifade edilen iç tehdit tanımının değiştirilmesinin lazım olduğu söylenmiştir (Akin, 2011, s. 29). 1997 senesi Ocak ayında türban yasağının kaldırılması, Taksim'e cami planı ve karayoluyla kutsal topraklar mekkeye gidiş tartışmaları belli bir kesimin gündeminde yer bulmuş ve uzun süren tartışmaları da doğurmuştur (Gülmez, 2014, s. 108). Gölcük Donanma Komutanlığı'nda, 23 Ocak 1997 tarihinde başlayıp ve üç gün devam eden bir toplantı gerçekleştirildi. 14 Orgeneral bir toplantı yaparak değerlendirmeleri şu şekildeydi (Reklamlarla 28 Şubat Raporu, 2014, s. 33):

1) Orgeneral Koman'ın daima Susurluk Komisyonu'na davet edilmesi şovdur.

2) Bir semte bir generalin Atatürk heykeli dikmesi üzerine gösterilen tutum için söylenen sözler üzüntü vericidir.

3) Oruç gerekçesiyle mesai saatlerinin iftar saatine göre düzenlenmesi yanlıştır.

4)Askeri iç siyasete dahi etme çabaları üzüntü vericidir.

Yapılan bu toplantı sonrasında Milli Mutabakat Hükümeti seçeneği üstünde fikir birliği içinde olduğu ifade edildi. Gölcük zirvesinden hemen sonra 31 Ocak 1997 tarihinde Kudüs Gecesi hadisesi gerçekleşti. Bu tarihte Refah Partili Sincan Belediye Başkanlığı'nın organize ettiği Kudüs Gecesi'nde, Şeriat İsteriz biçiminde tezahürat iddiası basında yer buldu ve akabinde Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız tutuklandı. Yaşananlar sonrası 2 Şubat 1997 de Genelkurmay'da toplantı gerçekleştirildi. 4 Şubat 1997 tarihinde Sincan'a tanklar indirildi. Sincan'da tankların yürütülmesinden iki hafta sonra gitmiş olduğu Amerika'da Türk-Amerikan Dostluk Konseyi toplantısında Çevik Bir şu söylemlerde bulundu: *Sincan'da demokrasiye balans ayarı yaptık. Atatürk ilkeleri ve laiklik hususunda ödün vermeyiz.* Bu gelişmelerden sonra 15 Şubat 1997'de Ankara'da *Şeriat'a karşı kadın yürüyüşü* mitingi yapıldı. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği ve Atatürkçü Düşünce Derneği gibi birçok kuruluş bu etkinliklerde görevli oldu (Tayyar, 2009, s. 49-56).

TSK, 28 Şubat akabinde işçi ve işveren örgütlerini de kapsayan silahsız kuvvetin önemli bir kesimini MGK kararları çerçevesinde faaliyete geçirmekte gerçekten büyük oranda başarılı olmuştur (Gökmen, 2002, s. 349). 25 Şubat 1997'de Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya şu açıklamada bulundu: *PKK tehdidine nazaran aşırı dinci akımlar şu an daha büyük bir tehlike haline gelmiştir* (Reklamlarla 28 Şubat Raporu, 2014, s. 34). Süleyman Demirel, iki lidere 28 Şubat'ta gerçekleştirilecek MGK toplantısında askerler ile sert tartışmada bulunmamalarını ve bu şekildeki gerilimin ülkeyi askeri müdahaleye götürebileceğini ifade etti

(Tayyar, 2009, s. 61). 28 Şubat MGK kararları, resmi olarak, anayasal bir kurum olan MGK'nın 28 Şubat 1997 günlü toplantısında aldığı kararlardan ibarettir (İnce, 2014, s. 67).

2.3. 28 Şubat Askeri Müdahalesinin Siyasi Nedenleri

Türkiye'de kurulmuş olan 54. Hükümet'in vazife süresi, 11 ay kadar az bir süre olmuştur. Hükümet görev başında iken, ülke içerisindeki siyasi atmosferde gerçekleşen bazı hususlar, bir kesimce 28 Şubat'ın habercisi olmuştur. Aynı zamanda REFAHYOL koalisyon hükümeti oluşturulduktan sonra, Başbakan Erbakan'ı tebrik amaçlı misafirler makamına gitmiştir. Gelen ziyaretçilerin arasında cübbeli, çarşafı, sarıklı şahıslarında bulunması göze çarpmıştır. Sonraki süre zarfında ülke içerisinde türban problemi gibi birçok sorun oluşmuş ve politik atmosferin gittikçe yükselmesi engellenememiştir. Ülke içerisinde gerçekleşen hadiseler, bir nevi darbe yapmak isteyen tarafın gözünde 28 Şubat Askeri Müdahalesi için bir zemin hazırlığı sağlamıştır (Özcan, 2010). Mevcut dönemde, ülke içerisinde 28 Şubat'ın oluşmasında etkisi olan grupça dayanak olarak belirtilen hadiseler ise şunlardır:

- Başbakan'ın İran seyahati,
- Libya meselesi,
- Susurluk hadisesi,
- Aydınlık için karanlıkta yapılan faaliyetler,
- Erbakan'ın dini önderler ile birlikte iftar yapması,
- Taksim meydanında camii projesinin yapılması,
- İran şahın Türkiye ziyaret gerçekleştirmesi,
- Necmettin Erbakan'ın korumalarının dini kıyafet giymesi (Özcan, 2010).

Yukarıda açıklanan sebepler için dönemin Refah Partisi Başkanı Erbakan'ın, yönetim sürecinde yapmış olduğu tercihlerinin bir neticesi olduğu görüşü bir taraf gözünden ifade edilmektedir. Meydana gelen sebeplerden birtakım örnekler vererek dönemin politik yapısına şeffaflık sağlanabilir. DYP ve RP'nin koalisyon hükümeti esnasında 28 Şubat'a ortam oluşturan sebeplerden birincisi Başbakan Necmettin Erbakan tarafından yapılan ve gayesini Ortadoğu Müslüman devletleri ile ekonomik bağları geliştirmek olduğu ifade edilen İran seyahatidir. Seyahat, dönemin Amerika gibi süper güçleri rahatsız etmiş ve bu husus ABD Dışişleri sözcüsü Nicholas Burns tarafından ifade edilmiştir. Amerika, seyahatin ve yakınlaşmaların Türkiye'ye yarardan ziyade zarar sağlayacağı bakımından açıkça ikazda bulunmuştur. O dönemde görevde olan mevcut MİT müsteşarı, İran'ın PKK'ya destek verdiğini gösteren rapor ve belgeleri Başbakan'a takdim etmiştir. Ancak Necmettin Erbakan yine de İran gezisinden vazgeçmeyi düşünmemiştir. Ziyaretin yapılmasından sonra, bilhassa medya kuruluşları RP'nin dindar tarafını ön plana atıp birtakım haberler yapmıştır (Dilaveroğlu, 2012).

Türkiye’de yapılan, 28 Şubat Post-Modern Darbesi’ne uzanan süreçteki kayda değer sebeplerden biride Susurluk kazasıdır. Balıkesir’in Susurluk ilçesinde gerçekleşen kazanın, bu düzeyde önemli bir hadiseye neden olması Türkiye Siyasi Tarihi bakımından oldukça önemlidir. Kazanın ehemmiyeti ise, kazayı yapan aracın içindeki şahısların, dâhil olduğu karmaşık vaziyetlerdir. Aracın bagaj kısmında silahlar çıkmıştır. Karmaşık ilişkileriyle gündemde olan şahısların, aynı zamanda aynı arabada oluşu ve kazanın gerçekleşmesi manidar bulunmuştur (Birand ve Yıldız, Reyhan, 2012). Bundan ötürü esasında kaza, Türkiye’de Siyaset-mafya-polis üçlüsünün yan yana olduğu, derin devlet hadiselerini gözler önüne sermiştir. Gerçekleşen kaza sonrasında dönemin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller’in, *Devlet için silah sıkan da kurşun yiyen de kutsaldır* ifadesi ile durumlar oldukça değişik bir boyut almış ve kaza dönemin iktidarına zarar veren bir krize evrilmiştir. Bununla birlikte olay ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının da etkin bir biçimde eyleme geçmesini sağlamıştır. (Dilaveroğlu, 2012).

“Post-Modern Darbeye” ortam oluşturan bir başka politik hadise ise, Başbakanlık konutunda düzenlenen iftar yemeği programıdır. Necmettin Erbakan vermiş olduğu bu iftar davetine, Türkiye’deki cemaat ve tarikat liderlerini çağırmıştır. Dönemin gazete manşetlerinde, Başbakan Necmettin Erbakan’ın teşrif eden davetlileri kapıda karşılamış olduğu birçok fotoğraf yer bulmuştur. Bu gelişmeler, gündemde ilk sırada yer alıp ve TBMM de gerginliklere neden olmuştur. TBMM’deki tansiyon yüksekliği sonrasında, toplumdan da sesler yükselmiştir. Toplum içinde bir kesim bu gelişmeleri irtica kalkışması şeklinde görürken, bir kesim ise din adamlarının ve devletin birlik beraberliğini kanıtlayan olağan bir iftar yemeği şeklinde ifade etmiştir. Gelişmeler neticesinde, “Genelkurmay Başkanı” , köşke gidip ülke içerisinde bir yobazlık tehdidi olduğunun ve bu hususun çok fazla görülmeye başlandığını söylemiştir. Genel Kurmay Başkanı’nın ifadeleri üzerine Necmettin Erbakan, üzerindeki yetkiyi kullanıp ilk kez Milli Güvenlik Kurumunu işletmeyi düşünmüştür (Devecioğlu, 2019). 28 Şubat’a sözde sebebiyet veren dikkat çekici bir diğer sebepte Başbakan Necmettin Erbakan’ın 150 kişilik bir grup ile Libya ziyaretidir. Ziyarete, “Kaddafi’nin Türkiye’nin iç ve dış siyaseti ile alakalı yapmış olduğu sınırı aşan ifadeler göze çarpmıştır. Necmettin Erbakan’ın bu ifadeler karşısında o esnada sessiz kalması Türkiye’de büyük ses getirmiştir. Bu hadiseyi medya “Libya Faciası” manşetleriyle duyurmuştur. Sonraki süreçte, Devlet Bakanı Abdullah Gül Mecliste yapmış olduğu konuşmada, ziyaretin devamında Kaddafi’ye gerekli cevapların verildiğini belirtmiş olsa da, gelişen bu hadise Türkiye’deki politik atmosferi olumsuz yönde etkilemiştir (İşler, 2014). 28 Şubat’a ortam oluşturan bu gelişmelerin haricinde Türkiye’de, bazı kesimlerce tam manasıyla sabırları tüketen bir hadise ortaya çıkmıştır. Olay, Ankara’nın Sincan ilçesinde organize edilen “Kudüs Gecesi Programı” etkinliğidir. Organizasyon, RP’li Belediye Başkanı

“Bekir Yıldız” tarafından planlanmıştır (Özcan, 2010). Etkinliklerdeki dikkat çeken misafir İran’ın, Ankara Büyükelçisi “Mohammed Reza Bagheri”dir. Ayrıca organizasyonun yapıldığı ilçe meydanında, Kudüs’teki “Mescid-i Aksa’yı temsil eden bir çadır kurulmuştur. Gece de Filistinlilerin, İsrail güçlerine karşı başlatmış oldukları “intifada” mücadelesini temsilen bir gösteri sergilenip ve bu gösterinin sergilendiği sahnenin arkasında “Hizbullah” ve “Hamas” örgüt liderlerinin posterleri yer almıştır. İran Büyükelçisinin yapmış olduğu konuşma, Bekir Yıldız’ın Başbakanlıktaki iftar yemeği ve başörtüsü ile ilgili konuşmaları dikkatleri çekmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, ertesi gün bütün gazetelerde “Ne bu rezalet”, “İran Ankara Büyükelçisi, Sincan Belediyesinin Kudüs gecesinde şeriat çağrısı yaptı” şeklinde manşetler atılmıştır (Devecioğlu, 2019). Muhalefetten, toplumdaki gelen tepki ve eleştiriler sonucunda Bekir Yıldız açığa alınmış Devlet Güvenlik Mahkemesince hakkında inceleme düzenlenmiştir. Düzenlenen inceleme neticesinde dava gerçekleştirilmiş ve Bekir Yıldız 17,5 sene hapis cezasına çarptırılmıştır (İşler, 2014). 28 Şubat sürecinde “Kudüs Gecesi” etkinliği, uzunca bir süre gündemde yerini almıştır. Bunun yanında Türkiye’de aynı tarihe denk gelen NATO tatbikatı sebebiyle caddelerde bulunan tanklar medya tarafından başka bir manada lanse edilmiştir. “Tanklar Yürüdü”, “Tanklar Sincan’da” gibi manşetler gazetelerde yerini almıştır. Koalisyon Hükümetinin ilk dönemlerinden itibaren var olan siyasi iktidarsızlık, en başından beri darbe dedikodularına sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler sonrasında yaşanan diğer olaylarla birlikte, artık ülke içerisinde askerinin darbe yapacağı dedikoduları iyiden iyiye ifade edilmeye başlanmıştır (İşler, 2014). Bahsi geçen hadiseler neticesinde 28 Şubat süreci ortamının oluştuğu ve hükümetin zor bir vaziyette bulunduğu görülmektedir.

Refah-Yol Hükümeti’ni ülkede zor durumda bırakan yalnızca bu hadiseler değildir. Bu olayların yanı sıra uygulanan ekonomi politikası da iktidarı zor durumda bırakmıştır. Aynı dönemde bilhassa iş adamlarının gelirlerinin % 87’sinin faizden, %13’ünün reel üretimden kaynaklanması tüm zenginliklerin, vergilerin, getirim ekonomisi ile faiz ödemesi şeklinde bittiğini göstermektedir. Yaşanılan ekonomik dengesizlik sonrası öncelikle havuz sistemi uygulaması faaliyete geçirilmiştir. Havuz sistemi uygulamasıyla ülkedeki özel bankalar, kamu elinden kamuya para vererek, kamu kurumlarının piyasadan faiz ile borçlanmadan kendi içerisindeki gelirlerden kullanarak, iki tarafı da kazançlı bir konumda tutmayı hedeflemiştir. Ancak bu sistem birtakım finans çevrelerince olumsuz karşılanmıştır. Taraflarına ulaşan para akışının durma noktasında olması neticesinde bunlar da iktidarın karşısına geçmişlerdir (Özcan, 2010). Türkiye’de 28 Şubat öncesinde meydana gelen olaylar neticesinde, gözler artık Şubat ayında gerçekleştirilecek Milli Güvenlik Kurulu toplantısında olmuştur. Bunun yanı sıra muhalefetin hükümet aleyhine vermiş olduğu gensoru önergeleri de Meclisteki gündemde yerini almıştır. Muhalefetin verdiği gensoru önergelerinin içeriği “Hükümetin, Cumhuriyet’in

temel niteliklerini hedef alan ve rejime karşı tehdit unsuru oluşturan eylemlere izin verdikleri ve yeterli tedbirleri almadıkları” olmuştur. Verilen gensoru önergesi, TBMM’de 246 oya karşılık 286 oy ile reddedilmiştir. TBMM’ye verilen gensoru önergesine ve 28 Şubat için ülke içerisindeki bir kesiminde öne sürdüğü nedenlere bakıldığında, ülkede bir kesimin kendi isteklerinin gerçekleşmesi için bahaneleri olduğu hükmü söylenebilir. Ülkeye demokrasinin ve Cumhuriyet rejiminin gerekliliklerini getirecek olan kesimin, bunu anti-demokratik yöntemlerle gerçekleştirmeleri tutarsız bir husustur. Ülkede darbe için gösterilmiş olan dayanaklar ise geçersiz nedenlerdir. Çünkü demokratik ülkelerde darbenin zaten kendisi yanlıştır. Türkiye’de sonraki süreçte yaşanacak gelişmeleri ise Milli Güvenlik Kurulu toplantısı belirlemiştir (Devecioğlu, 2019).

3. 28 Şubat Askeri Müdahalenin Sonuçları ve Etkileri

Siyasal İslam’ın güçlendiği 1980 askeri darbesi akabinde meydana gelen gelişmeler incelendiğinde, muhafazakâr politikacıların güç kazanmasına karşılık, ordunun her zaman olduğunda daha fazla ortaya çıktığı, daha fazla demeç verdiği, daha fazla mesuliyet alarak kamuoyunu etkilemeye çabaladığı ifade edilmektedir. Araştırmanın önceki bölümlerinde de ifade ettiğimiz gibi, 28 Şubat’a giden süreçte yaşanmış olan gelişmeler ve 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu Kararları sonrasındaki genel çerçeve ele alındığında, eğer Refahyol Hükümeti istifasını sunmazsa, askerin bizzat devreye girip bir müdahalede bulunup bulunmayacağı meçhuldür. Fakat ordunun hükümet ve kamuoyu üstünde uygulamış olduğu baskılara bakıldığında, son çarenin silahlı bir müdahale seçeneği masada beklemektedir.

3.1. Siyaset ve Ekonomiye Etkisi

Anadolu sermayesinin 28 Şubat sürecinde ekonomik açıdan toplum üzerinde en çok hissedilen kısım olduğu ifade edilmektedir. Refah Partisi ve İslamcı gruplara yakın şirketlerin ve sermaye sahiplerinin “Yeşil sermaye” ifadesiyle adlandırılmalarıyla, bankalar tarafından bu firmalara kredi verilmeyerek engellenmeye çalışıldıkları söylenmektedir. 28 Şubat süreci başrollerinin emeklilik sonrasında bu sermaye şirketlerinde görevli olmalarına bakıldığında sermaye-asker bağının ortaya çıkması bir kaçması zor hakikattir. Ekonomistlerin yapmış oldukları incelemelerde, 28 Şubat sürecindeki demokratik olmayan uygulamaların ve baskıların bankaların adeta hortumlanarak batmasının ve devalüasyon yaşanan 2001 senesindeki ekonomik krizinin temel nedenlerinde payı oldukça fazladır (Doğançay, 2014). Refah Parti’li “dönemin Adalet Bakanı Kazan’a göre, 28 Şubat Post-modern darbesinin ülkeye ekonomik bir darbe yaşattığını savunarak” şu açıklamalarda bulunmuştur; Faizler 19.08.1997’de yüzde 138, 01.09.1997’de yüzde 142’ye kadar ulaşmıştır. Ziraat Bankası’nın çiftçilere vermiş olduğu kredinin faizi yüzde 43’ten yüzde 59’a çıkarılmıştır. Enflasyon toplamda yüzde 91 perakende de yüzde 100’e ulaşmıştır (Kazan, 2014).

“28 Şubat’ın başrollerinin, irtica tehlikesine karşın rejimi koruma vazifesi amaçlı devam ettirmek istedikleri bu sürecin, ileride siyasette nelere sebebiyet vereceğini görebilselerdi bu süreci böyle yönetirler miydi” bilinilmez. Sivil siyasete ve demokrasiye yapılan her hareketin, darbenin ya da muhtıranın siyasi istikrarsızlığa neden olduğunu, ülkenin demokratik ve ekonomik manada gelmesinin önünde engel oluşturduğunu fark edememiştir. Zira bin sene sürecekle diye ifade edilen “28 Şubat Süreci” çok kısa bir süre sonra “AK Parti’nin” tek başına iktidar olmasını sağlamıştır. 28 Şubat sürecinin siyasete etkisi ele alındığında, “Siyasal İslam’ın” kendi içinde ayrışmalara sebep olduğunu söylemek zor değildir. “Refah Partisi’nin Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasından sonra yerine kurulan Fazilet Partisi’nde başkanlık” mücadeleleri yaşanmış, parti içinde yenilikçiler ismiyle tanınan grup, sonrasında “Milli Görüş” çizgisini terk ederek başka siyasi parti çatısında buluşmuştur.

Hilmi Özkök; 2008 yılında bir gazeteye vermiş olduğu röportajda 28 Şubat’tan ders aldığını dile getirerek özeleştiri” yapmaktadır.

“28 Şubatçılar gibi hareket etmemekle suçlandım. 28 Şubat zorunlu bir harekât tarzıydı, o kadroların alacak bir tecrübesi yoktu ama benim vardı. Ben iyi niyetlerle neler yapıldığını, kimleri göndermekle kimlerin yollarının asfaltlandığını gördüm. Asker elinin dokunmasının bazı politikacılar için hayırlara vesile olduğunu öğrendim” (Yetkin, 2007).

3.2. Kamuoyu ve Medyaya Etkisi

Milli Güvenlik Kurulunun Kararlarıyla hükümetin istifa etmesiyle neticelenen hususun, askerin etkisiyle kamuoyu, STK ve medya üstünden yapıldığı savunulmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı irtica konulu brifinglerle kamuoyunu bilinçlendirmek, medyada da irtica tehlikesini her daim gündemde tutmayı hedeflemektedir. Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, köşesinde adını vermediği komutanların darbe dedikodularına karşın, *Bu kez işi silahsız kuvvetler halletsin* dediğini söylemiştir (Bayramoğlu, 2007). TİSK, TÜSİAD, KESK, TOBB, DİSK gibi topluluk ve sendikaların yayınladıkları bildirim fiilleriyle “Refah Yol” iktidarının karşısında durdukları gizli olmayan bir gerçektir. Bu hususta incelendiğinde 28 Şubat sürecinin en önemli unsurları arasında medya ve STK kabul etmek doğru olacaktır. Refahyol’un istifa etmesinde sonra asker politikaya doğrudan müdahil olmaktansa kamuoyunu etkilemeye çalışmayı denemiştir. Ümit Cizre’nin söylemlerine göre: Ordunun bu müdahaleden sonra siyasi kimlikleri ortak olmaktan tamamıyla çıkarıp halka dönüş yaptığı ifade edilebilir (Cizre, 1999). 28 Şubat sürecinin toplum üzerinde hissedilen en önemli etkisi ise, asker önderliğinde Silahsız Kuvvetlerin muhafazakâr kesime yaptığı baskı ve dayatmalardır. Batı Çalışma Grubu ile fişlemelerin yaşandığı bir yerde, başörtüsü sebebiyle üniversite okuması engellenen genç kızlar, yine dini düşünceleri gerekçesiyle kamusal alandan koparılmaya

çalışılan birçok insan, toplum üzerinde kesin ve derin yaralanmalara sebebiyet vermiştir. Yazar Ömer Laçiner'e göre;

“Toplumda modern hayat şeklinde yaşamını sürdüren kişiler, daha dindar veya geleneksel yaşam süren insanların üstünde bir konumda olduklarını düşünmekte, yani muhafazakâr bir hayat biçimini tercih eden kişilerle kamusal alanı paylaşmayı kabul edememekte, bir nevi sınıf savaşı yaşanmaktaydı. Bunlardan ötürü ayrıcalıklarını koruma hususunda çağdaş taraf 28 Şubat'a destekte bulundu” (Laçiner, 2001).

Kamusal alanın çoğulculaşması ve bilhassa İslami kimlik çerçevesinde genişletilmesine dair manevra 28 Şubat süreci ile neticelenmiştir (Feroz, 2007). Post-modern darbe ile hem kamusal alanın hem siyasetin üzerinde ideolojik baskı tekrardan kurulmaya çalışılmıştır (Nebati, 2020).

3.3. Sosyal Hayata ve Eğitime Etkisi

28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu, kararlarının eğitime etkisi genel olarak üç başlık altında ele alınabilir: Birincisi ilköğretimin kesintisiz 8 seneye çıkarılması, ikincisi Meslek Liseleri ve İmam-Hatip Liseleri öğrencilerine ÖSS'de katsayı uygulaması yapılması, üçüncüsü ve belki de toplum içerisinde en çok tepki çeken uygulaması kız öğrencilerin okula girişlerinde uygulanan başörtüsü yasağı. Meslek liselerine ve İmam-Hatiplerine getirilen katsayı uygulaması doğrultusunda, bu liselerde eğitim gören öğrenciler sınavda gerekli puan almayı başaramamışlardır ve diledikleri alanlara ve üniversitelere yerleşememişlerdir. Başarılı birçok öğrenci bu sistemden kaynaklı hayal kırıklığı yaşayıp üniversiteye gitmekten vazgeçmiştir, bazı öğrencilerde yurtdışında üniversiteye gitmeye karar vermişlerdir. Başörtüsünden vazgeçmeyen kız öğrenciler öncelikli olarak Türkiye'deki vakıf üniversitelerini seçmişlerdir; fakat 28 Şubat öncüler YÖK vasıtasıyla burada da dayatma yöntemini seçerek, vakıf üniversitelerinde de başörtüsü yasağının uygulanmasını sağlamışlardır.

Bu gelişmelerden sonra birtakım vakıf ve dernek vasıtasıyla dünya genelinde bilhassa kız öğrenciler için başörtü yasağı olmayan okullar incelenmeye başlanmıştır, yapılan incelemeler neticesinde Avusturya- Viyana Üniversitesinde ücretsiz eğitim-başörtüsü serbestliği-burs olanakları gibi imkânlar sonucunda sayıları bini bulan çok sayıda öğrenci Viyana Üniversitesinde eğitim görme mecburiyetinde bırakılmıştır. 28 Şubat sürecinin aktörleri burada eğitim alan Türk öğrencilerin yakasından düşmeyerek, dolaylı yoldan dayatmaları sürdürmüşlerdir. Viyana'daki üniversitelere İmam-Hatip Liseli öğrencilerin ilgi gösterdiğinden haberdar olan YÖK, Avusturya'daki üniversitelere resmi yazılar yazıp bu öğrencileri üniversitelere almamalarını talep etmiştir. Sonraki süreçte, Avusturya - Türkiye arasında daha önce imzalanan karşılıklı iki ülke öğrencilerinin harç ödemediği üniversite okuyabildikleri anlaşmayı, Türkiye tek taraflı ve manasız bir biçimde feshetmiştir, Oysaki Türkiye'de o

tarihlerde eğitim gören Avusturyalı öğrenci sayısı 40 iken, Avusturya’da eğitim gören Türk öğrenci sayısı 3.000 dolaylarındaydı. İki ülke arasındaki anlaşmanın iptali kuşkusuz Türkiye’nin zararlıydı, bu husus 28 Şubat düşünce yapısının dayatmalarının ne denli bir süreçte izlediğinin ispatı olarak gösterilebilir (Yıldız, 2021). Katsayı engelinin aslında eğitime etkilerinin yanı sıra doğrudan olmasa da istihdama ve ekonomiye etkileri de vardır. Çünkü katsayı engelinin uygulanmasıyla birlikte Meslek Liselerini ve İmam-Hatip liselerini öğrenciler tercih etmemeye başlamıştır. Sonraki senelerde Meslek liselerinin tercih edilmemesiyle, Türkiye’de ciddi bir ara personel problemi oluşmuştur (Yıldız, 2021). 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu kararlarında İmam-Hatiplerin güçsüzleştirilmesi, Kur’an Kurslarının yasaklanması gibi hükümler sonucunda ebeveynlerin çocuklarını dini eğitimlerini resmi kurumların vermemesi üzerine, çocuklarına dini eğitim vermek amaçlı gayri resmi cemaatlerin ve tarikatların ellerine bırakmışlardır. 28 Şubat sürecinin aktörlerinin manasızca almış oldukları bu kararlar neticesinde, devlet okullarında veya Diyanet’e bağlı vakıf ve camilerde çok daha basit biçimde halledilebilecek olan dini eğitim mevzusu, çocukları ve ebeveynleri iyi niyeti olmayan cemaatlerin ellerine bırakmıştır (Ecevit Gülen’e Siper, 2000). 28 Şubat süreci devamlılık ve süreklilik esasıyla şekil almış bir biçimdir. Ordu, silahsız kuvvetlerden yararlanarak yönetime doğrudan müdahalede bulunmamıştır. Silahlı Kuvvetler kendisine, toplum-kamuoyu-medya baskısı ile silah kullanmadan bile istediği iktidardan indirebileceği, iktidarlara istedikleri kanunu çıkartabileceği, demokrasinin, politikanın, Meclis üstünde hüküm sürdürebileceği bir alan açmayı başarmıştır. 28 Şubat’ın önemli isimlerinden Bin sene sürecek, teşbihlerinin altında bulunan nedende bundan ibarettir. Milli Güvenlik Kurulu kararlarıyla resmiyet bulan ve Erbakan hükümetinin istifa etmesiyle neticelenen 28 Şubat süreci, Refahiyol Koalisyonu sonrasında görev başına geçen Anasol-D iktidarı döneminde de sürmüştür. Yeni hükümetin kurulması ile beraber sivil-asker ilişkilerinin normale döneceğini ve sivil siyaset bağlamında önem alacağı fikri boşa çıkmıştır. Çünkü askerler Mesut Yılmaz Başbakanlığındaki Anasol-D Hükümetine de brifingler veriyor, BÇG etkinliklerini hızla sürdürüyor, sonraki dönemlerde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında ordu sivillere dayatmalarda bulunarak TBMM’de istedikleri karar ve kanunların çıkarılması için çabalıyorlardı (Tayyar, 2009). Ordu bu kalıcı çözüm ile beraber sivil siyaset üstünde oluşturmuş olduğu vesayeti güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Gazeteci Ali Bayramoğlu, 28 Şubat sürecinin siyaset-asker ilişkisine olan etkisinden bahsederken şu açıklamalarda bulunmuştur. Askeriye yalnızca politika ve politikacıya karışmakla durmayıp bizzat siyaset yapmaktadır. Bunu da siyaset işlerini devlet tekeline alarak, siyaset dışı ilan ederek ve millileştirerek yapmaktadır. Sivil-asker ilişkilerinin yeni dinamiklerine yönelik göstergelerde ortaya çıkmaktadır. Askeri güç ilk defa sivil bir dönemde, dolaylı olmayan doğrudan bir biçimi kullanmıştır (Bayramoğlu, 2007).

Sonuç

Netice olarak çalışmamızı ana hatlarıyla değerlendirecek olursak Türkiye’de 28 Şubat’ın ele alınmasına 1990’lı senelerin başından hareket edilmelidir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte komünizmin artık yüksek oranda bir tehdit durumundan çıkması ile birlikte, birtakım düzen karşıtı eylemlerin rejim zararına sıkıntı oluşturduğu savları mevcuttur. 1990’lı senelerin son dönemine ilerlerken, Milli Görüş ve Siyasal İslam’ın halk gözünde değerli olmasıyla birlikte, dikkatler RP üzerinde olmuştur. RP’nin köklü biçimde ifade edilebilecek politik hareketleri ve dindar-laik kesimler içerisindeki kaosu arttıracak biçimde söylemleri, faaliyetleri toplumda irticadan sıklıkla söz edilme şekline sokmuştur. Refah-yol Koalisyonu’yla ilk defa iktidara gelmiş olan Politik İslam’ın savunucuları az bir zaman diliminde yönetimde durabilmişlerdir. Bu süreçte gündem ordu ve RP’li politikacıların beyanları ile devam etmiştir. Sonucunda Refah-yol hükümeti, ordunun oluşturmuş olduğu dayatmalara karşı koyamamış, istifa etme mecburiyetinde olmuştur. Fakat istifadan sonra da dayatmalar sürmüş, ordu bu defa bir taraftan Milli Güvenlik Kurulu üstünden Anayasal dayatmaları devam ettirirken, diğer taraftan BÇG gibi yasal olmayan oluşumlar ile dayatmayı daha ağır biçime sokmuşlardır. Ordu bu şekildeki hususun tekrar yaşanabilme olasılığına ilişkin, EMASYA Protokolü yapılmış, ordunun kuvveti ve dayatması her açıdan kamuoyuna ve politikacılara uygulanmıştır. Dayatma neticesinde STK, medya ve yargı vasıtasıyla birlikte, RP kapatılmış, RP’li politikacıların ön planda olan isimlerine politika yasağı uygulanmıştır. Anasol-D Koalisyonu’ da dini ifadeler ve eylemlerde bulunmamasına rağmen, benzer işlemlerle ordunun baskısını hissetmeyi sürdürmüştür.

28 Şubat sürecinde yaşanılmış olanlar tarafsız ve dikkatli bir biçimde analiz yapıldığında, hakikaten düzenin tehlike içerisinde olup olmadığı, irtica diye bir tehlikenin veya tehdidin esasında var olup olmadığı toplumda araştırılmıştır. Ülkemizde ordunun aktifliğinin ve dayatmalarının azalışı 1999 senesi AB Kopenhag Kriterleri’yle birlikte olmuştur. İki bin birde Anayasa’da yapılmış olan değişikliklerle Milli Güvenlik Kurulunda sivil üye sayısı asker sayısından fazla olmuştur. Daha sonraları AKP’nin iktidarının ilk senelerinde, Avrupa Birliği ile uyum süreçleri tüm hızıyla sürdürülmüş, bu süreçte ordunun demokrasiye aykırı bir şekilde devam ettirdiği etkinliği ve baskısı azalmıştır. Ordunun engellemelerine ve tepkilerine karşın Politik İslam’ın yeni temsilcisi olarak yansıtılan Ak Parti, girmiş olduğu birinci seçimde iktidar olmayı başarmıştır. Siyasi bilim uzmanları, analistler bunu açıklarken, toplumun statükoya, ordu odaklı sisteme karşı yanıtı olarak değerlendirildiği söylenilebilir.

Kaynaklar

Acar, M., Bir Ekonomik ve Siyasi Karabasan: 28 Şubat Süreci, Gündem, <http://acar.aksaray.edu.tr/agenda.asp? ShowDetail=Yes&AgendaId=100> 18.04.2023.

- Akın, Ş. (2011). *28 Şubat Süreci ve Batı Medyasındaki Algılaması*. [Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. Yök Tez.
- Bayramoğlu, A. (2007). *28 Şubat - Bir Müdahalenin Güncesi*. İletişim Yayınları.
- Birand, M. A. & Yıldız, Reyhan (2012). *Son Darbe 28 Şubat*. Doğan Kitap.
- Feroz, A. (2007). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* [Çev. Y. Alogan]. Kaynak Yayınları.
- Çandar, C. (2001). *Çıktık Açık Alınla*. Timaş Yayınları.
- Çelik, S. (2008). *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker: Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri*. Salyangoz Yayınları.
- Dilaveroğlu, E. (2012). 28 Şubat süreci ve bir sivil toplum kuruluşu olarak TUSİAD'ın sürece bakışı. *Sakarya İktisat Dergisi*, 59-74.
- Doğançay, M. (2014). *28 Şubat Sürecinin Türkiyedeki İç Politikaya Etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi]. Yök Tez.
- Ecevit Gülen'e Siper. (01 Mart, 2000). *Milliyet Gazetesi*.
- Erman, A. (2011). *Kimlik ve Egemenlik: Ulus, Devlet ve Güvenlik Sorunları*. Truva Yayınları.
- Gökçe, A. F. (2013). Asker-Sivil İlişkilerinde Değişim ve Dönüşüm, Mağduriyetler ve Sonuçlar. *Kamu Yönetiminde Değişim ve Güncel Sorunlar*, s. 226. https://www.researchgate.net/publication/267507890_AskerSivil_Iliskilerinde_Degisim_ve_Donusum_Magduriyetler_ve_Sonuclar.
- Gökmen, Ö. (2002). 28 Şubat: Bir Batılılaşma Restorasyonu Mu?. *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. (Ed. U. Kocabaşoğlu). (C. 3). İletişim Yayınları.
- Gülmez, İ. (2014). *28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi]. Yök Tez.
- İnce, D. (2014, Bahar). 28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruiyet Restorasyonu. *İlef Dergisi*, 1(1), 57-87.
- İşler, F. (2014). *Türkiye'yi 28 Şubat sürecine götüren gelişmeler ve medyanın 28 Şubat sürecindeki rolü*. [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yök Tez.
- Kazan, Ş. (2014). *Postmodern Bir Darbenin Anatomisi*. MGV Yayınları.
- Kongar, E. (2000). *28 Şubat ve Demokrasi*. Remzi.
- Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. (2012). 376. 2 https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt2
- Nebati, N. (2020). Siyasal Tartışmalar Bağlamında Türkiye'de Kamusal Alanın Evrimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 9 (2), 828-852.

- Öcal, B. (2009). 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1/4,1-62.
- Özcan, Z. (2010). *Arz Ederim 28 Şubat 1997/ 12 Eylül 2010 Basın Sendromu*: Kaynak Yayınları.
- Robins, Kevin. (2014). *Kimlikleri Kesintiye Uğratmak: Türkiye/Avrupa, Kimlik Politikaları*. (Ed. Fırat Mollaer). (Çev. H. Küçük). Doğu Batı Yayınları.
- Sekreterliği, T. B. (2007, 06). Türkiye'de Siyasi Reform. [www.ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf](http://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf)
- Söğütlü, İ. (2000). *Ordu, Devlet, Demokratikleşme*. İletişim.
- Tayyar, Ş. (2009). *Kıt'a Dur! : 28 Şubat'tan 27 Nisan'a İktidar Kavgası*. Timaş Yayınları.
- Yetkin, M. Asker, Liderlik, Amerika ve Irak. (7 Şubat, 2007). *Radikal Gazetesi*.
- Yıldız, S. E. (2021). *Wonder 28 Şubatın Söndüremediği Yıldızlar*. Önder İmam Hatipliler Derneği Yayınları.
- Yılmaz, N. (2012). Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat. *Bin Yılın Sonu: 28 Şubat Direklilik ve Kopuş*. (Ed. A. Babacan). (s. 211-237). Pınar Yayınları.
- Səhifə 131 də dördüncü sözü dördüncü kimi yazılmalıdır.
Səhifə 132-də Tablo 2 və səhifə 133-də Tablo 3 -də əvvəl Tabloların verilməsi sonra izahlarının, təhlilinin verilməsi daha doğru olardı.
Səhifə 132-də mısır ölkə adı olaraq böyük yazılmalıdır.
- Yetərli qədər qaynaqlardan istifadə olunsa da, məqalədəki materialların hansı qaynaqdan götürüldüyü göstərilməmişdir. Mətnə istinad və ya iqtibasların göstərilməsi fikrimizcə daha düzgün olardı.